

českých historiků a knihovědců se jimi ale dále nezabývaly. Autorovi se podařilo nalézt i několik dosud neznámých jednolistů. Ty byly identifikovány buď v nezpracovaných částech fondů, popřípadě i v těch zpracovaných – nezřídka totiž v příslušných archivních pomůckách i v literatuře chyběl údaj o tom, že jde o dílo tištěné, a nikoli psané. Druhou oblastí, kde se Boldanovi podařilo objevit několik jednolistových exemplářů, byla makulatura sloužící jako součást vazeb pozdějších rukopisů (popř. tisků). Tato oblast výzkumu doznala v posledních letech na našich pracovištích významný pokrok a umožnila tak rozšířit poznání i v oblasti využití tištěného média pro úřední účely.

Autor v soupise zachytil nejen jednolisty tištěné na našem území, ale i exempláře, které byly určeny pro naše prostředí, vznikly však za hranicemi Čech a Moravy. Ty vydávaly především tiskárna ve Štrasburku a dvě officíny v Lipsku. V případě Štrasburku šlo o tisk odpustkové listiny Jindřicha Institoris, který byl jmenován papežským legátem pro Sasko a Lužice v záležitosti křížové výpravy proti Jiřím z Poděbrad. V lipské tiskárně Konráda Kachelofena byly v letech 1485–1486 tištěny písemnosti v souvislosti se sporem města Loket se Šliky poté, co se Loketští domohli u papežského stolce exkomunikace jim nepřátelského rodu. Jiný lipský tiskař – Melchior Loter – tiskl odpustkové listiny pro sbírku na znovuoobnovení mosteckého kostela shořelého roku 1517.

Jednolistové médium úředního charakteru využívala zpočátku především katolická církev. Široké uplatnění našly v rámci odpustkových kampaní tištěné odpustkové formuláře, kam se ručně dopisovaly jen konkrétní údaje o příjemci. Stejně tak se tiskly například exkomunikační buly – a to jak v plném znění v latině, tak i ve stručném výtahu ve vernakulárním jazyce (němčině). Nové médium využívali i knihkupci k prezentaci právě tištěných děl, jak ukazuje příklad knihtiskařské reklamy olomouckého Konráda Baumgartena na dílo Jindřicha Institoris. Utravistická strana začala aktivně možnosti knihtisku využívat až o několik desetiletí později. Do rané fáze tištěných diplomatických pramenů panovnícké provenience spadá typografická multiplikace některých panovníckých mandátů Vladislava Jagellonského. Ve dvacátých letech 16. století se rozhodli i Pražané využít jednolistové tištěné médium k obraně vlastních stanovisek, která byla adresována všem významnějším představitelům stavů Českého království.

Publikace nepřináší pouze knihovědný popis analyzovaných památek. Autor je se širokou znalostí zařazuje jednak do souvislostí vývoje knihtisku v daném městě (či oblasti), jednak do kontextu historického vývoje, kam vznik

těchto dokumentů náleží. Kniha tak do určité míry supluje i přehled počátků českého a moravského knihtisku, do jehož rámce organicky zapadá i vznik úředních jednolistů. Boldan přirozeně zohledňuje rovněž další tisky úředního charakteru, které již neměly jednolistovou podobu. Část ze sledovaných písemností byla určena konkrétnímu adresátovi (především odpustkové či konfraternitní listiny), část ovšem byla publikována veřejně, často přibitím na kostelní dveře, čemuž byla přizpůsobena i zvolená typografie (větší tiskové typy). Tomu odpovídaly i v textu příslušné písemnosti uvedené hrozby zapovídající její strnutí. V rámci odpustkových kampaní jmenování papežští legáti často doplňovali vydávání předtištěných formulářů odpustkových listin emisí klasicky psaných dokumentů. V případech, kdy se příjemce nehodilo vepsat do malého místa vynechaného pro označení adresáta takové písemnosti, to bývalo jediné východisko, jak uspokojit poptávku po zisku významné papežské milosti. Jako místa vzniku domácích jednolistových tisků přicházejí zprvu jen katolické lokality – Brno, Olomouc a Plzeň, až poté k nim přistupuje Praha.

Boldanova kniha doplnila poznání počátků domácího knihtisku i diplomatiky. Spolu s úředními jednolisty se totiž ocitáme na pomezí inkunabulistiky (resp. postinkunabulistiky) a diplomatiky, do jejíhož hájemství tento materiál primárně spadá. V moderních diplomatických syntézách se tištěným úředním dokumentům nevěnuje patřičná pozornost, a to ani pro období raného novověku – snad z důvodu, že je tento pramen zkoumán převážně knihovědnými metodami, jakkoli diplomatika by zde měla mít hlavní slovo.

TOMÁŠ VELIČKA

SOCIÁLNÍ A HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY

Frank G. HIRSCHMANN, *Die Stadt im Mittelalter*, 2. vyd. De Gruyter Oldenbourg, Berlin – Boston 2016 (= Enzyklopädie deutscher Geschichte 84)

158 s., ISBN 978-3-11-0458114-5

Encyklopedie německých dějin, která začala být vydávána na počátku devadesátých let 20. století, měla sloužit jako základní příručka pro studenty

humanitních oborů. Zahrnuje nejrůznější témata od raného středověku až po dějiny 20. století. Všechny svazky mají obdobnou strukturu: první část tvoří encyklopedický přehled, v části druhé je věnována pozornost hlavním problémům a nejnovějším badatelským přístupům. Třetí část pak tvoří rozsáhlá bibliografie.

Autorem svazku věnovaného městu ve středověku je heidelberský profesor Frank G. Hirschmann. V jeho obsáhlé bibliografii najdeme i dvě několikiasvazkové práce s městskou tematikou: *Verdun im hohen Mittelalter. Eine lothringische Kathedralstadt und ihr Umland im Spiegel der geistlichen Institutionen* (Trier 1996) a *Die Anfänge des Städtewesens in Mitteleuropa: die Bischofsitze des Reiches bis ins 12. Jahrhundert* (Stuttgart 2012). Mohli bychom tedy předpokládat, že jím připravený svazek bude představovat přinejmenším standardní práci v rámci encyklopedie. Již první vydání této knihy v roce 2009 však vyvolalo rozpaky. Ačkoli autor tvrdí, že pro druhé vydání svoji práci aktualizoval a rozšířil, rozpaky přetrvávají. Pro českého čtenáře je zklamáním, že Hirschmann ze svého přehledu vyloučil Čechy a Moravu, neboť v nich prý panovaly jiné „rámecové podmínky“, a naopak do něho, alespoň proklamativně, včlenil města polského a baltského Východu pro jejich propojení s Hansou.

Úvod působí slibně. Autor v něm říká, že ponechá stranou čistě právněhistorické záležitosti, jež mají pro nejnovější badání nižší relevanci. A rovněž konstatování, že je pro německé prostředí třeba mluvit nikoli o středověkém městě, nýbrž o středověkých městech v plurálu, působí na první pohled moderně. Pokud však pročteme první a především druhou část svazku, zmocní se nás pocit jednostrannosti, nekoncepčnosti a jisté povrchnosti. Hirschmann se totiž ve svém výkladu koncentruje především na městské dějiny 13. století, přičemž velký důraz klade na dějiny viděné prizmatem porýnských měst. To se promítá i do jeho rozhodně ne vyčerpávajícího přehledu dosavadního badání k jednotlivým problémům. Starší literaturu až na výjimky opomíjí a důraz klade na nejnovější monografie a studie, v nichž hrají prim jeho vlastní texty. Hirschmann je tak v knize nejcitovanějším autorem a nejčastěji zmiňovanými městy jsou Trevír, Verdun, Špýr a Kolín nad Rýnem.

To jediné, co lze v knize považovat za solidně zpracované, je přehled diskusí o definici středověkého města od 19. století (s. 65–74). Naopak velmi povrchně, bez odkazů na základní práce autor pojednal otázku církve ve městě, vztahu šlechty a měst, významu univerzit a vzdělání pro měšťany, městského dějepiscetví a původem měšťanské

literatury či významu rituálů v městské společnosti. Rovněž schematické jsou pasáže o sociálních dějinách, nemluví o absolutním přehlížení otázek spojených s přistěhovalectvím, sociální integrací, dynamikou sociálních změn a utvářením mocenských sítí, jež dnes dominují bádání o pozdním středověku. To, že jsou v knize zcela opomenuty inovativní práce Heinricha Rüthinga, Bruna Kocha, Simona Teuschera, Gerharda Fouqueta, Urse Portmanna a mnoha a mnoha dalších, je neomluvitelné.

Hirschmann napsal téměř nepoužitelnou příručku, kterou by studenti raději neměli brát do rukou. Pokud se však budou vážně zajímat o dějiny středověkých měst, mají tu výhodu, že mohou s klidným srdcem otevřít vynikající knihu Eberharda Isehmanna *Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550. Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtregiment, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft* (Köln 2012). Ačkoli má více než tisíc stran, je přehledná a jasně členěná, s vyčerpávajícími přehledy bádání k jednotlivým problémům.

MARTIN NODL

Dalibor JANIŠ, *Zemské soudnictví na Moravě vrcholného středověku*, Maticе moravská, Brno 2013 (= Knižnice Maticе moravské 39)

275 s., ISBN 978-80-86488-98-1

Ačkoli publikace vychází z autorovy disertační práce obhájené již v roce 2000, nezůstala omezena na badatelský diskurz počátku milénia. Naopak, představuje promyšlenou syntézu Janišova více než dvacetiletého badatelského úsilí o pochopení počátků a postupného rozvoje moravského zemského soudnictví, která reaguje na aktuální debaty týkající se dotčené tematiky a částečně se s nimi i vyrovnává. Téma samo o sobě lze vzhledem k úloze, již sehrávala instituce nalézání práva při utváření středověké společnosti, považovat za klíčové nejen pro pochopení právní kultury v českých zemích, ale současně též pro postižení sociálních struktur středověkého světa, jakož i formování kolektivní identity urozených vrstev.

Dalibor Janiš si je naznačených souvislostí mezi středověkým právem a společenským vývojem dobře vědom. Jeho publikace tak nepřináší pouze přehled problematiky moravského zemského práva, ale i popis historického vývoje